

Терещенко-Кайдан Л.В.

УДК 783 (477. 043.3)

МОНАСТІР ПАНТОКРАТОР – УКРАЇНСЬКА АФОНСЬКА ОБИТЕЛЬ

Анотація. В статті йдеться про історію та культурні надбання українського монастиря Пантократор, що на Афоні. Акцентується особлива увага на Свято-Ільїнському скиту заснованому українцем Паїсієм Величковським. Окремо досліджується унікальна рукописна пам'ятка, що мабуть належала Св. Іоану Колибнику Освітлюються мовні та богослужбові особливості, що запроваджувалися у монастирі. Наголошується на збережених у монастирі скарбах рукописної спадщини та козацької слави. Подаються цікаві біографічні свідчення.

Ключеві слова: Україна – Греція, слов'яни, козаки на Афоні, українці в грецькій обителі.

Аннотация. В статье рассказывается про историю и культурное наследие украинского монастыря Пантократор, который находится на Афоне. Особое внимание акцентируется на Свято-Ильинский скит. Освящаются языковые и богослужебные особенности, которые были введены в устав монастыря. Особое внимание уделяется рукописному наследию и козацкой сокровищнице, хранящихся в монастыре. Подаются интересные биографические данные.

Ключевые слова: Украина – Греция, славяне, козаки на Афоне, украинцы в греческой обители.

Summary. The article tells about the history and cultural heritage of the Ukrainian monastery Pantocrator, which is located on Mount Athos. Particular emphasis is placed on the St. Elias Skete. Osvyaschayutsya and liturgical language features that have been introduced into the statutes of Monastir. Particular attention is paid to the manuscript heritage and Cossack sokrovishnitse stored in the monastery. Served interesting biographical data Ukrainians served on Mount Athos. Specifically osvyaschayutsya names like Paisius Velichkovsky, Joan Kolybnik and Transdanubia and the Zaporozhye Cossacks, who took the veil after the experienced Koleivschiny. Otdelnor be observed, a book of liturgical rules and tserkoanyh law discovered in the vaults of Monastir. The article has a historical-cultural direction.

oslidzhuyuchy problems parallelism and features of the spiritual culture of Ukraine - Greece XVII-XVIII centuries., referring to the cultural heritage of the two countries, rises the question: whether in while in the territory of modern Greece, cells - Ukrainian media purely spiritual culture; What are in parallel, and what features of the cultural traditions of these cells; are influenced by the formation of pockets of Slavic tradition in the culture of Greece and the formation of Greek culture in general.

Monastery of Pantocrator and rightful skit is actually Ukrainian; Along with Greek during worship and at home here and sounded Slavic and Ukrainian language; In the room of the monastery are kept really extremely valuable cultural monuments; Monastery of Pantocrator is Greek Ukrainian Cossack treasure that preserves the Greek lands istokyyu and Ukrainian culture.

Keywords: Ukraine - Greece, Slavs, Cossacks on Mount Athos, the Ukrainians in the Greek monastery.

Досліджуючи проблеми паралелізму та особливостей розвитку духовної культури України – Греції XVII–XVIII ст., звертаючись до культурних надбань двох країн, повстає питання: а чи були в той час на території сучасної Греції осередки – носії суто української духовної культури; в чому полягали паралелі, а в чому особливості розвитку культурних традицій цих осередків; які впливи мали такі осередки на формування слов'янських традицій в культурі Греції, а також на формування грецької культури в цілому. Отже тема даної роботи є актуальною

Відомо, що ще з давніх часів слов'яни мігрували на територію сучасної Греції й колонізували її. Зрозуміло, що при наявності слов'ян у Греції формувались спільнослов'янські осередки., в даному випадку релігійного спрямування. Маються на увазі монастирі, скити або церкви, наприклад Св. Гори Афон. Виявити серед монастирско-скитського загалу обителі слов'янського, а ще краще українського спрямування є нагальним питанням даної роботи..

Об'єктом роботи є український монастир Пантократор, що на Афоні. Предметом роботи є культурні традиції, що свідчать належність монастиря до українського культурного надбання.

Метою та завданнями роботи є дослідження культурних процесів в середині Афонського монастиря, що дали йому можливість і право називатися українським – українським в серці Греції.

До питань слов'янських, і зокрема українських монастирів на Афоні звертались В. Григоровича-Барського [1], кн.. О. Дабіжа [2], Н. Мак Лиз [3], А-Е. Н. Тахиаос [4? 5], архієпископа Парфірія Успенського [6] , є кілька статей автора даної роботи.

Під ясным сьайвом південного неба, що дивиться у блакитні води Архіпелагу, у глибинному лісистому міжгірррі, що щільно заросло майже первинними лаврами, гірським дубом та дикими розами, розкішного хаусу південної рослинності підіймаються бані самотньої обителі. Темні стіни міцної зелені обступили її, ховаючи від миру, заступивши з півдня, півночі та заходу. Тільки зі сходу широко розступилися вони, на зустріч сходу сонця та блискучої морської даліни, виділяються суворі контури візантійських башт монастиря Пантократору. Як самотній маяк височить він над морем. У спекотному повітрі, насиченому запахом квітучої лаванди та дикого меду, роздаються густі , гармонійні удари колоколу.

«Щось близьке та рідне відчувається у цьому привітному благовістті, що зустрічає мандрівника за тисячі верст від батьківщини, у тиші лісної афонської пустині; якимсь живим нагадуванням віє від білих її стін, що ховаються у яскравій зелені: та знайомий, стародавній тип церков та зелені маківки дзвіниць та перами дальні тополі, що шумлять навколо, з мерехтящими за ними крилами вітряка, та скрип колодязного «журавля», разом із звуками рідної мови, що так дивно й несподівано звучить під чужій її небом Македонії, – все це охоплює думки та переносить далеко на північ, під інше небо, до мирних хуторів України». Так писав у своїх спогадах князь Олександр Дабіжа [2 с. 35 – 36].

Цей живий куточок далекої України, каже він, із всіма її характерними особливостями, з традиціями, привітністю та давньою українською гостинністю, повністю пересадженою на легендарний ґрунт Афону, до священних джерел, гаїв та скель, де класичний міф про Дафну та Аполлона живе поруч із сказаннями про

високі подвиги християнського смирення та самозречення – ця українська обитель, що протягом півтори століття (станом на XIX ст.. Л. Т-К.) мирно розвивалася на південно-східному схилі Св. Гори Афон – у нас майже невідома [2 с. 36].

На відміну від О. Дабіжа Василь Григорович-Барський свідчив про те, що ченці, які тут живуть (станом на 1744 р. Л. Т-К.), «наскільки це можливо, дотримуються монастирського й церковного чину, встановленого в інших головних монастирях, але не в усьому. Так, без великої гостинності тут приймають прочан; роблять вони це, дотримуючись уставного звичаю, а не з доброї своєї волі: спізнавши це на собі, багато хто про те мені розповідав» [1 с. 565].

За свідченнями Н. Мак Лиз монастир Пантократор був заснований у XIV ст. двома візантійцями – Іоаном Примікеріосом та його братом Олексієм. З невеличкої келії, за сприяння імператора Іоанна V Палеолога, обитель виросла до розмірів монастиря [3 с. 259].

Ось як згадує перші роки життя молоді братії у монастирі, засновник Свято-ільїнського скиту, настоятель монастиря, преподобний Паїсій Величковський. «З приходом зими, не маючи де прихилити голову, оскільки ні якого житла тоді ще не було, ми почали будівництво п'яти келій у монастирі Св. Костянтина. Неможливо собі уявити злидні, що нам довелося притерпіти за ті чотири місяці, що тривало будівництво. Майже всю зиму ми копали землю та тягали каміння для будівництва, не маючи ані взуття, ані нижнього одягу. Крім того по неділях, замість відпочинку ми ходили від монастиря до монастиря прохаючи милостиню. В тому старому одязі, що в нас все ж таки був, ми дуже мерзли. Повертаючись увечері, ми падали на підлогу, як мертві, у крайньому знесиллі від жахливих злиднів й тяжкої праці, та засинали без вечері. В таких умовах ми багато разів пропускали молитовне правило, а замість Вечірні я благословляв читати «Помилуй мя Боже» (50 псалом) та Символ Віри, після чого ми відразу лягали спати. Але навіть в таких умовах ми не відмовлялися від служіння Утренньої, читань, в залежності від того, скільки в нас залишилося сил, по три, а інколи й більше кафізм. Замість Часів, ми співали канон Пресвятої Богородиці, а інколи читали й самі Часи. Що ще сказати? Злидні доводили нас до того, що ми мали б розійтися та облишити цю справу, якби не Христос, Господь наш, не укріпив нас Своєю благодаттю у смиренні, терпінні, любові до Бога та одне до одного, що допомогло нам перенести всі втрати й подолати труднощі» [3 с. 262 – 263].

За спогадами братчиків монастиря після того як братія збільшилася настільки, що не вистачало місця на службі у храмі, настоятель, порадившись, попросив у влади Афону відати монастирю келію Св. Пророка Іллі. Далі, келію перетворили на скит. Саме тоді у монастирі були встановлені власні молитовні правила та церковна служба. Зовні вона не відрізнялась від правил встановлених на Афоні, але, братію було поділено на дві групи в залежності від мови – на слов'янську та молдавську. Отже, служби у монастирі Пантократор велися крім грецької, на слов'янській та молдавській мовах.

Бібліотека або книгозбірня, що була у монастирі, за свідченнями В. Григоровича-Барського, пропала під час варварських нападів та спустошень. Григорович-Барський вказує на наявну у монастирі достатню кількість книжок потрібних для церковної відправи, писаних на пергаменті й паперах, рукописних і друкованих. Але, не бачив він книжок, що стосуються світських наук. Зокрема В. Григорович-Барський розповідає про одну книгу, що містить в собі майже цілу бібліотеку.

«Є тут у великому схові книга, писана на чудовому, тонкому пергаменті, завдовжки в одну п'ядь, а завширшки й завтовшки по пів'яді, у срібній позолоченій оправі, на якій викарбовано й підпис якогось волоського господаря; по краях аркушів є нічим не заповнені береги, завширшки в два пальці. Вся книга писана еллінською мовою, причому такими малими й дрібними чорними літерами, що навіть молодій людині їх не прочитати без окулярів, і таким тонким пером, завтовшки за людську волосину, що у всій книзі не знайти жодної літери «р» чи «о» заповненої чорнилом; лише початкові букви та написи золотими літерами трохи більші. Так вишукано, майстерно й чисто писано всю книгу, і, попри дрібне письмо, кожен, хто знає грецьку, може її читати, з думкою про те, що її написав ангел а не людина» [1 с. 565 – 566].

На думку ченців монастиря Пантократор ця книга належить Св. Іоану Колибнику. Як сказано в житті Святого, він носив цю книгу із собою, аж до самої смерті. За переглядом В. Григоровича-Барського ніде в книзі немає ні свідчень про Іоана Колибника, ні взагалі записів, що кажуть про ім'я замовника або людину, що вклала в написання цієї книги гроші, ані про автора-переписувача чи упорядника. І у ченців монастиря прямих доказів про належність даної книги до праць Іоана Колибника немає.

За змістом книга належить до догматичної збірки. Спираючись на опис В. Григоровича-Барського [1 с. 566] можна відразу стверджувати, що ця книга належала або духовній особі високого сану (єпископ, митрополит, патріарх), або царствующій особі. До складу одного кодексу увійшли три основні священно-церковні книги – Євангеліє, Апостол, Псалтир. До такої структури звертаються багато рукописів православної традиції.

А далі, вся інша тематика зібраних текстів належить до догматично-правового комплексу зібрань. А саме: усі святкові повчання Григорія Богослова; Логіка та Книга про богослов'я Іоана Дамаскіна; Різні правила та устава архієпископа міста Божого Антіохії; Диспут про віру Феодора Філософа; Послання про устав віри благочестивого Псема до царя Михайла Дужки; Послання Афанасія Великого до Маркеміна про псалми; Скорочені вірші про псалми хранителя грамот Кир. Німіти; Псалтир пророка Давида; Виклад усіх апостольських та синодальних правил, Ісара, тобто правила та закони царя Олексія Комніна; Розділи про богослов'я та про чесноти Максима Сповідника, його ж двадцять розділів про любов, Діонісія Арсопатіти – «Про небесну ієрархію»; Германа, патріарха царградського – «Про церковну історію»; Виклад неари, тобто законів царя Юстиніана; Витяг з неари Лева Премудрого; Неара царя Романа Старого; Неара Костянтина Богрянородного; Неара царя Нікіфора і його повчання; Повчання Василя Великого тощо.

Після свого опису В. Григорович-Барський каже «Хто ж не буде подивований такою книгою, що в малому вмістила велике? Хто не прославить Бога, який дарує людям такі великі дари?» [1 с. 566].

Отже, не зважаючи на те, що основні фонди монастиря було знищено, в сховах зберігаються пам'ятки рукописного мистецтва, на зразок книги що описана вище. Можливо серед цих пам'яток зберігаються рукописи, що належать до українського минулого.

Ще однією пам'яткою, а вірніше буде сказати постаттю для монастиря Пантократор є, вже згаданий вище настоятель монастиря, українець, подвижник Св. Паїсій Величковський.

Як вже йшлося серед численних святинь монастиря Пантократор є скит пророка Ілії. У 1755 році його віддали вихідцю з України, ченцю Паїсію Величковському. Спочатку це була келія, але завдяки тому, що навколо о. Паїсія збиралася певна кількість учнів, він перетворив келію на общежительний скит¹. Для афонського монастиря, на той час, така форма чернецого життя була новою. Тобто св. Паїсій приніс новаторство на Афон.

Пізніше св. Паїсію, у зв'язку з розростанням общини було передано монастир Семонепетр. Але він не зміг платити туркам, що окупували Грецію, мита і змушений був покинути обитель. Пізніше, завдяки власним впливам, Паїсій Величковський дуже допомагав цьому монастирю.

Св. Паїсій Величковський народився у Полтаві. Він був сином місцевої соборної церкви. Закінчив Київське духовне училище. З раннього віку він проявляв тяжіння до самотнього, споглядального, затворницького життя. З 17-ти років він вже рахувався серед послушників Любечьського монастиря, а через два роки був прийнятий у іночеський чин у Медведівському Миколаївському монастирі Київської Єпархії.

Але, незабаром, гоніння уніатів на православну віту, змусили ново висвяченого Платона шукати притулку у Києво-Печерській лаврі. Тут Величковський залишався не довго. Тяжіння до самотності та духовних подвигів спонукали молодого ченця обличити Св. Лавру, і попрямувати спочатку к Валахії, а потім у 1744 р. на Афон. В монастирі Пантократор Величковський прийняв другий постриг, і отримав ім'я Паїсій. Як вже відомо за проханням численних учнів і з дозволу керівництва монастиря Св. Паїсій Величковський починає будівництво українського скиту на честь Св. пророка Ілії.

Виникнення українського скиту на Афоні співпадає з часами тяжких випробувань для правобережної України. Вкрита сіткою шибениць та тюрем вона задихалась під подвійним гнітом Польщі та єзуїтів, що досяг найбільшої сили у 60-х роках XVIII ст., й завершилася страшенним вибухом «Коліївщини». Тоді багато українців, кинувши сім'ю йшли на «Великий луг» на «Січ-Матір», щоб потім повернутися й помститися за втрачену свободу й поругану віру. А ті хто був слабший духом, за монастирськими стінами вимолював кращої долі нещасній батьківщині. Й ті й інші в решті решт, занемогли у нерівній боротьбі та безплотному чиканні: гоненні з відусіль, без надії на краще майбутнє, сходилися вони у глухих пустелях та скелях Сходу, для того, щоб у даліні від миру та людей, у глибокій самотності та забутті знайти душевний спокій. Під чернецькою власницею та верігами схимника разом ховалися й кроваве темне минуле, й розбиті, світлі уповзання.

Таких «біженців з миру», що життєва хвиля викинула на скелі Афону, збиралося все більше й більше навколо Св. Паїсія Величковського. Вони йшли з України та Росії, з Польщі та Молдови, з берегів Дніпра та Дунаю. Врешті решт кількість братії на стільки збільшилася, що скит не був взмозі прогостувати всіх. Тоді Св. Паїсій приймає для себе складне рішення, піти з Афону. Він поділив братію і, взявши з собою більшу частину братчиків, вирушив до Молдови. Там він зупинився у Німецькому монастирі, котрий завдяки його розумному правлінню став знаменитою Німецькою лаврою.

Обличивши монастир і святу гору Афон як вже йшлося вище, св. Посій переїхав до Молдавії, до тієї її частини, що належала до Румунії. Тут він став відомим як один з самих досвідчених духівників свого часу. Він поновив та укріпив місцеві монастирі: Драгомирну, Сеул і Німець.

Він переклав та виправив численні свято отецькі тексти, що у попередніх формах перекладу на церковно-слов'янську мову були не удобочтимими. Завдяки його праці для слов'янських віруючих стало доступне «Добротолубіє».

Після смерті св. Паїсія Величковського, його учні розійшлися по слов'янських землях і понесли сім'я православної віри з Афону до слов'ян. Серед його учнів з'явилася ціле покоління Оптенських старців.

А Свято-Ільїнський скит ще сто років по тому не міг знайти собі достойного заступника Паїсія Величковського. Братія, що залишилася у ньому майже вся складалася з українців. До них додалося немало старих «Січовиків», що розбрелися по білу світу. Більш ніж коли на той момент потрібна була і не вистачало тверда, неприхильна воля та громадний нравственний авторитет засновника обительі. Тільки він міг стримувати досі, різномірні й часто безпокойні елементи пришлої братії, про котрих ще пам'ятали «куренні братчики» на Дунаї чи Чорному морі.

На прикінці XVIII – першій третині XIX ст.. монастир зазнав значного занепаду, не зважаючи на допомогу, що надавали йому запорожці, що селилися у Терції та на Кубані. Запорожці добилися для монастиря прав нап вільну риболовлю по Дунаю, а також відбудували соборний монастирський храм. У ризниці цього храму зберігаються багаті підношення доблесного війська запорізького. А саме: старовинне облачення з при гарної парчі, плащаниця, що вишита золотом, алмазами та дорогоцінним камінням, велике та мале Євангелія у срібних окладах, священні сосуди тощо.

Під час турецької навали на Афон, козацьку монастирську скарбницю врятував ігумен Парфеній. За його ігуменства братія повернулася до обительі і відновила, майже повністю занедбаній монастир. Після смерті Парфенія, монастир очолив Паїсій II.

¹ Общежительний скит – форма правління та суцільного життя чернецтва, у вигляді братських, колективних поселень.

Отже, звернувшись до історії одного з афонських монастирів, Пантократор та Свято-ільїнський скит, зроблено певні висновки: Монастир Пантократор і належний йому скит є дійсно українськими; Паралельно з грецькою під час богослужінь та в побуті тут звучала й слов'янська й українська мови; В сховах монастиря зберігаються дійсно надзвичайно цінні культурні пам'ятки; Монастир Пантократор це грецька українсько-козацька скарбниця, що зберігає на грецьких землях українську істокию та культуру.

Джерела та література:

1. Григорович-Барський В. Мандри по святих місцях сходу з 1723 по 1747 р. / Василь Григорович-Барський. – К., 2000, 767 с.
2. Дабижи А. Малороссийские обители на Атоне. / князь Александр Дабижи. // Киевская старина. – К., 1893, № 1, С. 34 – 40.
3. Мак Лиз Нектария. Евлогите. / Нектария Мак Лиз. – М., 2009, 1133 с.
4. Тахиаос А-Э. Н. Возрождение православной духовности старцем Паисием Величковским / Антониос-Смилиос Николаевич Тахиаос. // Тысячелетие крещения Руси. Международная церковная научная конференция «Богословие и духовность». – М. : издание московской патриархии, 1989.
5. Тахиаос А-Э. Н. Славянские рукописи Свято-Пантелеимонова монастыря (Руссик) на Горе Афон. / Антониос-Смилиос Николаевич Тахиаос. – СПб : бліц, 2012, 200 с.
6. Успенский П. Первое путешествие в афонские монастыри и скиты. / Парфирій Успенский.– М., 2006,–1286 с.

Брыжак О.В.

УДК 008:394.2(477.75)

КУЛЬТУРНЫЕ СМЫСЛЫ ЛЕТНИХ И ОСЕННИХ КАЛЕНДАРНЫХ ПРАЗДНИКОВ ФРАНЦУЗОВ КРЫМА

***Аннотация.** В статье раскрываются диалогический и онтологический смыслы календарного праздника на примере летних и осенних праздников крымских французов. Обосновывается тезис о том, что будучи одновременно самобытными и включенными в природные циклы, в карнавальные действия и повседневный труд, эти праздники помогают постичь уникальность этноса и, вместе с тем, усмотреть в них универсальные культурные смыслы, связанные с традицией, ритуалом, мифологемой*
Ключевые слова: праздник, календарный праздник, французы Крыма, диалог, онтология праздника

***Анотация.** У статті розкривається діалогічний і онтологічний смисли календарного свята на прикладі літніх і осінніх свят кримських французів. Обґрунтовується теза про те, що будучи одночасно самобутніми і включеними в природні цикли, в карнавальні дійства і повсякденну працю, ці свята допомагають осягнути унікальність етносу і, разом з тим, уледити в них універсальні культурні смисли, пов'язані з традицією, ритуалом, мифологемою*

Ключові слова: свято, календарне свято, французи Криму, діалог, онтологія свята

Summary. The article reveals the dialogic and ontological meaning of the calendar holiday, for example, summer and autumn holidays of the Crimean Frenchmen.

Specificity "productive" as wine festivals French people was thus added to the festival's grain harvest grape harvest. This indicates a constant presence in the celebration of fragments from the real life of the people, for the people of meaningful elements.

Thus, the influence of Catholicism on the calendar holidays proved to be more powerful than orthodoxy: in almost all stages of the abundant feast is celebrated quite strict prohibitions, with the exception of the harvest itself - the hard work and the results were not subject to artificial framework, in connection with which the tradition of carnival festivities most vividly reflected at a stage of harvest festival. In general, calendar holidays of Crimean Frenchmen are considered as those that fully realize the potential of a dialogical calendar holidays of particular ontology in such varieties as harvest festivals, including specific crops - such as grapes. It is grounded that being both distinctive and included in the natural cycles in the carnival and daily work, these festivals help to understand the uniqueness of the nation and, at the same time, to see in them the universal cultural meanings associated with tradition, ritual, myth

Keywords: holiday, holiday calendar, the Crimean Frenchmen, dialogue, ontology of holiday

Глобальные взаимодействия между цивилизациями, направленные на создание мегаобщества, поставили проблему сохранения культурного многообразия человечества, культурной идентичности, что имеет прямое отношение к вопросу культурной памяти, возрождения этнических традиций народов, населяющих Украину и Крым, история которого отличается сосуществованием различных этнокультурных феноменов. В данной ситуации возрастает роль праздника как одной из форм идентификации народа.

Целью публикации является выявление культурных смыслов диалогичности и включенности в природные циклы календарных праздников французов Крыма. Предметом исследования являются календарные праздники крымских французов как формы диалогического общения .

Этнический праздник выполняет особую роль в поликультурном обществе. На материале этнических праздников особенно явственно проступает диалогический потенциал народной культуры с ее «неотделимостью» от природы, мироздания в целом, от жизни общности и каждого ее субъекта. Субъект диалога не просто его участник – но реально активно действующий его носитель, позиция которого формируется под влиянием многих факторов в их сложном взаимодействии, определяющемся степенью и глубиной индивидуализации и социализации самого субъекта. Это положение имеет непосредственное